

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2013 metai

2

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2013

2

Vilnius 2014

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2013

2

Vilnius 2014

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA
Finansavimo sutartis Nr. LIT-7-55

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas)
Lietuvos istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

Recenzijos skelbiamos duomenų bazėje recensio.net
Reviews appearing in this journal are published in recensio.net

RECENZIJOS IR ANOTACIJOS

Knyga apie lietuvius dipukus

Vincas Bartusevičius. **Lietuviai DP stovyklose Vokietijoje 1945–1951**. Vilnius: Versus aureus, 2012. 607 p. ISBN 978-9955-34-375-2

Ketvirtame šios knygos viršelyje autorius parašė: „savanoriškas ar prievartinis gyventojų judėjimas yra nei vien naujųjų laikų reiškinys, nei jis būdingas kokiai nors vienai geografinėi erdvei ar kultūrai. Visa žmonijos istorija gali būti parašyta kaip tremtinių, pabėgėlių, tautų kraustymosi istorija. Tai yra bendras žmonijai reiškinys, nors jo priežastys konkrečiu atveju gali būti įvairiausios ir eiga bei padariniai – labai skirtingi. Lietuvių tautos istorija čia nėra jokia išimtis...“ Iš tikrųjų to meto Europos kontekste lietuviai pabėgėliai nebuvo kokia nors išimtis. Dar daugiau. Jie sudarė tik labai nedidelę dalį įvairių tautybių pabėgėlių srauto. Tuoj po Antrojo pasaulinio karo Europoje už savo tėvynių ribų atsidūrė per 50 milijonų asmenų – pabėgėlių, tremtinių, karo belaisvių, evakuotųjų ir kt. V. Bartusevičiaus teigimu, vien Vokietijoje buvo apie 10 milijonų įvairių etninių grupių svetimšalių (p. 43). Tarp jų lietuviai nesudarė nė vieno procento. Tačiau atidesnis žvilgsnis į skaudžią lietuvių patirtį ieškant prieglobsčio pokario Europoje turėtų padėti geriau suprasti lietuvių išėivijos, atskirų šalių lietuvių bendruomenių raidos XX a. ir kt. problematiką.

Raudonajai armijai artėjant prie Baltijos šalių, tūkstančiai lietuvių, latvių, estų pajudėjo į Vakarų. Nors, kaip pastebi autorius, lietuvių traukimosi į Vakarų procesas prasidėjo jau 1940 m., tuoj po Lietuvos okupacijos (p. 532). Antrojo pasaulinio karo metais šis srautas gerokai padidėjo SSSR ir Vokietijai susitarus dėl gyventojų perkėlimų ir nacių įvykdytų prievartinių gyventojų mobilizacinių akcijų. Pagal atsiradimo Vokietijoje aplinkybes V. Bartusevičius išskyrė keletą lietuvių kategorijų ir nustatė jų apytikslę statistinę išraišką (apie 185 tūkst. asmenų). Gausiausias grupes sudarė nacių darbams į Vokietiją išvežti asmenys (75 tūkst.) ir prievarta patekę į vokiečių kariuomenę arba pagalbinę karo tarnybą (50 tūkst.) (p. 30–31).

Kitas didelis lietuvių srautas Vokietiją pasiekė 1944 m. Tarp tuo pačiu metu tenai atsidūrusių apie 200 tūkst. pabaltijiečių¹ lietuvių buvo apie 80 tūkst. (p. 33). Kaip akcentuoja autorius, tai nuo sovietinės reokupacijos bėgę asmenys (p. 533). V. Bartusevičiaus nurodytas Vokietijoje atsidūrusių lietuvių skaičius skiriasi nuo iki tol istoriografijoje vyravusių duomenų (daugiau kaip 60 tūkst.). Autorius prie iš „Didžiosios Lietuvos“ pasitraukusių asmenų (70 tūkst.) prideda Klaipėdos krašto lietuvius (10 tūkst.) (p. 32–33). Taigi kelių dešimčių tūkstančių lietuvių gyvenimas pabėgėlių stovyklose tapo Vinco Bartusevičiaus monografijos objektu.

Pastebėtina, kad iki šiol Lietuvos istoriografijoje nebuvo kompleksinio tyrimo apie, autoriaus žodžiais tariant, neilgai, vos keletą metų trukusį lietuvių gyvenimą pabėgėlių stovyklose (p. 11). Nors pasirodė reikšmingų darbų apie lietuvių išėivius įvairiuose pasaulio kraštuose², apie lietuvių „dipukų“ kultūrinę, religinę ar leidybinę veiklą³, profesiniu ar kitoku pagrindu susivienijusių lietuvių gyvenimą⁴, bet apie įvairiapusį bendresnį lietuvišką gyvenimą DP (*Displaced Persons*) stovyklose darbų nebuvo. Dr. Vinco Bartusevičiaus monografija užpildė šią spragą.

Matyt, neatsitiktinai šio darbo ėmėsi Vincas Bartusevičius. Autorius – ilgametis aktyvus Vokietijos lietuvių bendruomenės narys, vienas iš jos vadovų, vienas iš 1981 m. įkurto Lietuvių kultūros instituto Hiutenfelde steigėjų, produktyvus lietuvių išėivijos tematika rašantis mokslininkas⁵. Asmeninė patirtis (autorius priklauso „dipukų“ kartai, jis būdamas vaikas kartu su tėvais iš Suvalkijos pasitraukė į Vokietiją ir gyveno Eckernfördės, Flensburgo ir Liubeko stovyklose) ir mokslinis interesas (domėjimasis lietuvių išėivijos tematika) natūraliai atkreipė autoriaus dėmesį į pokario metais Vokietijoje susitelkusius lietuvius, kurie vėliau paveikė ne vienos užsienio lietuvių bendruomenės raidą.

¹ M. Wyman, *DP's: Europe's Displaced Persons, 1945–1951*, Ithaca–London, 1998, p. 34.

² E. Aleksandravičius, *Karklo diegas: lietuvių pasaulio istorija*, Vilnius, 2013; *Prancūzijos lietuvių bendruomenė: istorija ir dabartis*, Vilnius, 2009; *Lietuvių pėdsakai Vokietijoje*, Lampertheim, 2009; *Didžiosios Britanijos lietuvių bendruomenė: praeitis, dabartis, ateitis*, Vilnius, 2008; *Lietuvių pėdsakai Amerikoje* [A. Škiudaitė], Vilnius, 2006; J. Survilaitė, *Alpių lietuviai*, Vilnius, 2005.

³ L. Saldukas, *Lietuvių DP (perkeltųjų asmenų) kultūrinis gyvenimas 1945–1950 metais. Daktaro disertacija*. Kaunas, 2000; *Lietuviai pasaulyje: tautinio identiteto išsaugojimas emigracijoje*, Klaipėda, 2012; R. Misiūnas, *Barakų kultūros knygos: lietuvių DP veikla 1945–1952 m.*, Vilnius, 2004; Z. Kriaučiūnas, *Lietuvių tremtinių kultūrinė veikla pokario Vokietijoje 1944–1949 m.*, *Kultūros barai*, 2000, nr. 7, p. 62–65; J. Blažytė, *Religinis gyvenimas DP stovyklose 1945–1950 m.*, *Oikos*, 2008, nr. 1, p. 83–103.

⁴ D. Kuiziniene, *Lietuvių literatūrinis gyvenimas Vakarų Europoje 1945–1950 m. (studija ir šaltinių publikacija)*, Vilnius, 2003.

⁵ Be recenzuojamos knygos, V. Bartusevičius su bendraautoriais išleido: *Lietuvių pėdsakai Vokietijoje*, Lampertheim, 2009; *Iš priklausomybės – į nepriklausomybę*, Klaipėda, 2008; *Holocaust in Litauen. Krieg, Judenmorde und Kollaboration in Litauen 1941*, Köln, 2003; *Lietuvių tremtiniai Vokietijoje*, Lampertheim, 1993 ir kt.

Autoriaus atlikta šaltinių ir literatūros analizė liudija nemenkas pastangas studijuojant išlikusią archyvinę medžiagą, kuri išblaškyta įvairiuose valstybiniuose ir lietuviškuose mokslo bei kultūros centruose JAV, Vokietijoje ir Lietuvoje, to meto spaudą, atsiminimus ir kt. V. Bartusevičių ne kartą teko sutikti Lietuvos istorijos instituto Rankraštyne ar bibliotekose Vilniuje. Vis dėlto reikia pastebėti, kad išlikusių istorinių šaltinių ir literatūros gausa arba jų trūkumas tiesiogiai veikė V. Bartusevičiaus tiriamą problematiką. Antai negausūs šaltiniai lėmė, kad lietuvių pastangos įsitvirtinti kitose Europos šalyse buvo mažiau nušviestos (p. 481–509), ir atvirkščiai – UNRRA (Jungtinių tautų pagalbos ir atkūrimo organizacija – *United Nations Relief and Rehabilitation Administration*) globojamų lietuvių gyvenimui aprašyti skirtas skyrius sudaro beveik pusę monografijos (p. 42–433).

Autoriaus pavyzdys dar kartą patvirtina, kad lietuvių tautos dalies, atsidūrusios Vokietijoje ar dar toliau, istorija pirmiausia turi rūpėti mums patiems, lietuviams, nes kitaikabius autorius daugiau domino bendrieji pabėgėlių ar priverstinai perkeltųjų gyvenimo aspektai. Vidinis lietuvių „dipukų“ gyvenimas jiems nelabai rūpėjo (žr. autoriaus naudotos literatūros aptarimą p. 21–22).

Monografijos struktūra paremta chronologiniu-probleminiu principu. Joje, be įvado ir trumpo lietuvių pabėgėlių atsiradimo Vokietijoje bei jų pokarinės padėties aptarimo, galima išryškinti keturis pagrindinius probleminius aspektus: 1) pabėgėlių klausimas UNRRA dispozicijoje ir jo sprendimas (1945 m. balandis – 1947 m. birželis); 2) pabėgėliai ir IRO (Tarptautinė pabėgėlių organizacija – *International Refugee Organization*) (1947 m. liepa – 1950 m. birželis); 3) lietuvių išsiskaidymas Šiaurės ir Pietų Amerikoje, Australijoje, Europoje (1946–1951 m.); 4) Vokietijoje įsikūrusių lietuvių padėtis (nuo 1950 m. liepos). Tokių klausimų akcentavimas padeda matyti platesnį problematikos kontekstą ir įvertinti lietuvių pabėgėlių padėties išskirtinumą, kurį nulėmė tarptautiniai veiksniai (Vakarų valstybių, pirmiausia JAV ir Didžiosios Britanijos, nepripažinta Lietuvos okupacija ir aneksija). V. Bartusevičius konstravo bendrą lietuvių bendruomenės DP stovyklose vaizdą, nors, kaip žinia, ten atsidūrė daug įžymių Lietuvos inteligentų, buvusių aukštųjų valstybės tarnautojų ir politikų (pvz., Mykolas Krupavičius, Vaclovas Sidzikauskas, Stasys Raštikis ir kt.), kurių asmenybės ir veikla galėtų tapti mokslinių tyrimų objektu.

V. Bartusevičius tiriamą tematiką pristato rutuliodamas siužetą po siužeto – bendros Vakarų valstybių pastangos išspręsti pabėgėlių problemą, pirmiausia išnaudojant repatriacijos (sugrįžimo į savo kraštą) galimybę, SSSR žingsniai bandant sugrąžinti „sovietinius piliečius“ atgal, į kilmės šalį, lietuvių kasdieninis gyvenimas DP stovyklose stengiantis rekonstruoti ir tęsti Lietuvos Respublikos gyvenimo modelį, pastangos įsikurti kitose pasaulio valstybėse. Dauguma lietuvių pateko į amerikiečių, anglų ir prancūzų zonas Vokietijoje (atitinkamai – daugiau kaip 30 tūkst., apie 25 tūkst. ir apie

2,5 tūkst.)⁶. Baltijos valstybių okupacijos nepripažinimas tiesiogiai paveikė lietuvių pabėgėlių gyvenimą – išskyrus prancūzų zoną, jie nebuvo spaudžiami sugrįžti į sovietinę Lietuvą ir turėjo galimybę įsikurti kitose valstybėse. Kartu autorius nevengė „problemiškų“ ar „nepatogių“ temų. Jis atskleidė ir DP stovyklų „tamsiąją“ lietuvių gyvenimo pusę (nusikaltimus, spekuliaciją, girtuokliavimus, įskundimus; p. 76, 122–131). Patys lietuviai labiausiai tautiečius smerkė už lupikišką spekuliaciją, azartinį kortavimą, besaikį girtavimą ir paleistuvavimą.

Iš monografijos poskyrių „Laisvi, bet nelaimingi: lietuviai DP stovyklose“ (p. 82–374), „Politinis lietuvių gyvenimas tremtyje“ (p. 375–433) matyti, kad lietuvių kultūrinė švietimo, politinė veikla ir religinis gyvenimas DP stovyklose buvo aktyvus. Lietuviai DP stovyklose sukūrė vientisą švietimo sistemą, kuri apėmė ikimokyklinio, visų pakopų mokyklų ir aukštojo mokslo grandis. Tai garantavo lietuvių jaunimui stabilumą, išsilavinimą ir geresnes perspektyvas. Lietuviai išplėtojo kultūrinių organizacijų tinklą, leidinių lietuvių kalba leidybą ir kt. Unikalus atvejis buvo Pabaltijo universiteto Hamburge įsteigimas (p. 304–315). Tokia aktyvi veikla neturėtų stebinti. Nemažai sako faktas, kad daug įžymių lietuvių rašytojų, menininkų, mokslininkų 1944 m. pasitraukė į Vokietiją. V. Bartusevičius gana preciziškai suregistravo lietuvių dailininkų (p. 205–208), muzikų (p. 221–232), rašytojų (p. 284–290), mokslininkų (p. 295–298) parodas, pasirodymus ir paskelbtus darbus. Šį savotišką sąrašą dar papildė studijos priede chronologine eilės tvarka paskelbti lietuvių muzikų, rašytojų kūrinių pavadinimai (p. 561–569). Tokiu būdu autorius tarsi dar kartą paliudija lietuvių „dipukų“ kultūrinės veiklos turtingumą ir raiškos platumą, kartu atkreipdamas Lietuvos dailės ar muzikos istorikų dėmesį į jų tyrimų laukiančias temas. Kadangi kultūrinis lietuvių gyvenimas lietuvių istoriografijoje neblogai nušviestas (L. Salduko, D. Kuiziniene ir kt. darbai), plačiau jos neaptarsime.

Vieną iš monografijos poskyrių autorius skyrė lietuvių politinio gyvenimo apžvalgai. Lietuvos istoriografijoje lietuvių išeivijos politinė veikla jau buvo aptarta⁷. Nors neseniai pasirodžiusiuose darbuose nagrinėti Lietuvos diplomatinės tarnybos (LDT) ir Vokietijoje veiklą atnaujinusio Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto (VLIK) santykiai, V. Bartusevičius į šią problemą pažvelgė daugiau ne per LDT, bet VLIK veiklos prizmę. Autoriaus teigimu, lietuvių politinio gyvenimo ir Lietuvos laisvinimo akcijos DP stovyklose svarbiausia organizacija skelbėsi esąs VLIK, nors su tuo nesutiko LTD, vadovaujama Stasio Lozoraičio. Pretendentų į politinės veiklos vadovus buvo ir daugiau (pvz., Vy-

⁶ *Pasaulio lietuvių bendruomenė 1949–2003*, Vilnius, 2004, p. 18–19.

⁷ A. Petraitytė-Briedienė, *Lietuvos diplomatinės tarnybos šefas Stasys Lozoraitis (1940–1983)*, Vilnius, 2012; *Lietuvių diplomatija išeivijoje 1940–1991*, Vilnius, 2007; *VLIK'as ir Lietuvos diplomatinė tarnyba išeivijoje. Berno ir Paryžiaus konferencijų protokolai*, Vilnius, 2004; *Lietuva, 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*, Vilnius, 2005; L. J o n u š a u s k a s, *Likimo vedini. Lietuvos diplomatinės tarnybos egzilyje veikla 1940–1991*, Vilnius, 2003.

riausiasis Lietuvos atstatymo komitetas, p. 410–412). Susiskaldymo, trinties ir vienybės politiniame lauke trūkumas lėmė, kad nebuvo susitarta dėl bendros veiklos. Nors dėl to autorius atsakomybę perkėlė ant abiejų pusių pečių (p. 429), vis dėlto kritiškas požiūris į Lietuvos diplomatinę tarnybą leidžia numanyti, kad kompromisų dėl bendro politinio veikimo nepavyko rasti dėl diplomatų tarnybos vadovo S. Lozoraičio laikysenos. Kita vertus, reikia atsiminti ir tą aplinkybę, kad Vokietijos DP stovyklose politinės veiklos sąlygos buvo menkos, juo labiau kad praktiškai visas gyvenimas priklausė nuo konkrečios zonos administracijos. Todėl politinis veikimas daugiausia reišėsi įvairių peticijų, memorandumų priėmimu. V. Bartusevičius suskaičiavo, kad VLIK 1945–1954 m. JAV, Didžiosios Britanijos, Vokietijos, Jungtinių Tautų ar Vatikano ir kt. vadovams įteikė 35 notas ir memorandumus (p. 571–575).

Lietuvos istoriografijoje mažai žinoma apie DP stovyklų lietuvių ir juos priėmusių tautų santykius ir požiūrį vieni į kitus. Todėl šio aspekto aptarimas monografijoje turėtų išsklaidyti mitus apie kai kurių nedidelių Europos valstybių palankumą imigrantams. Autorius, aptardamas lietuvių įsikūrimo Belgijoje galimybes, pristato ir šios šalies visuomenės požiūrį į imigrantus, tarp jų ir lietuvius. Belgų nuotaikos imigrantų atžvilgiu nebuvo pačios draugiškiausios, netgi, galima sakyti, nepalankios (p. 462–466). Panašių pažiūrų laikėsi ir austrai, šveicarai, danai, švedai ir kt. V. Bartusevičius skaitytojui atskleidžia ne visai demokratišką minėtų valstybės atstovų elgesį su lietuviais.

Kalbant apie lietuvių ir kitų etninių grupių asmenų santykius paminėtini lietuvių–lenkų bei lietuvių–žydų santykiai išėivijoje. V. Bartusevičius juos aptaria VLIK veiklos kontekste (p. 401–404). Tuometinius lietuvių ir žydų santykius Vokietijoje labiausiai veikė lietuvių dalyvavimo žydų holokauste problema. Autorius pažymi, kad lietuviai laikėsi gynybinės taktikos ir atmetė kolektyvinės kaltės (visai lietuvių tautai) primetimą. Jis kritiškai vertina tokią lietuvių poziciją ir mano, kad „gynybinės pozicijos procese būtų galima išvelgti bandymą gal ir per daug sumažinti pačių lietuvių vaidmenį Lietuvoje svetimųjų pradėtame ir vykdytame holokauste, paneigiant bet kokią „padorių“ lietuvių prisidėjimą ir suverčiant kaltę kriminaliniam elementui, kitiems niekšams ar valkatoms, t. y. jau visuomenės stigmatizuotoms paribio grupėms ir taip dar didinant panieką joms“ (p. 404)⁸. V. Bartusevičiaus nuomone, kokių nors svarbesnių susitarimų su žydais ar lenkais dėl santykių ir bendradarbiavimo nebuvo pasiekta.

Galbūt gyvenimas vokiškoje aplinkoje, o gal autoriaus savybės lėmė, kad knygoje beveik nėra korektūros klaidų, mintys dėstomos aiškiai ir tiksliai.

⁸ Lietuvių ir žydų santykiais išėivijoje besidomintys skaitytojai gali susipažinti su VLIK memorandumu „Lietuvių–žydų santykių klausimu“, paskelbtu *Kultūros barai*, 2000, nr. 8/9, p. 85–87, bei patikslinimais ir papildymais tuo klausimu, ten pat, 2000, nr. 10, p. 83; R. Stankevičius, Spėjimų mozaiką dėliokime kartu, ten pat, nr. 11, p. 75–79.

Pritariant V. Bartusevičiaus nuomonei dėl jaunosios kartos mokslininkų interesų dominantis lietuvių išėivijos problematika, tarp jų ir „vokiškuoju etapu“, atkreiptinas dėmesys į naujų archyvinių šaltinių paieškas ir naudojimą. Kaip žinia, tyrinėjant lietuvių veiklą DP stovyklose Vokietijoje svarbi tampa nevienareikšmiškai vertinama Vytauto Alseikos asmenybė. V. Bartusevičius panaudojo jo rankraštinių palikimą, tačiau būsimiems šios problematikos tyrinėtojams bus pravartu pasklaidyti V. Alseikos fondo Lietuvos literatūros ir meno archyve dokumentus. Galbūt ten jie ras istoriografijoje nežinomų faktų ar reiškinų interpretacijų.

V. Bartusevičius palieka erdvės būsimiems tyrimams ir tarsi nubrėžia jų kryptis. Viena jų galėtų būti į sovietinę Lietuvą iš Vokietijos sugrįžusių lietuvių likimas (p. 533) arba Vakaruose pasilikusių specialių lietuvių grupių (politinių kalinių, statybos batalionų narių ir kt.) tyrimai. Kai kurios autorius siūlomos tyrimų kryptys, pvz., konkrečios DP stovyklos kasdieninis gyvenimas lietuviškame kontekste, jau tiriamos⁹. Tokio pobūdžio tyrimai leidžia tikėtis, kad ateityje bus galima parengti studiją arba žinyną apie visas (arba daugumą) lietuviškas DP stovyklas Vokietijoje ir jų vidinę sąrangą.

Keletas poleminių minčių. Nors autorius apsiribojo 1945–1951 m. chronologiniu laikotarpiu, reikia pabrėžti, kad jo ribos buvo peržengtos. Platus 1944 m. įvykių kontekstas, lietuviško švietimo Vokietijoje XX a. 6-ajame dešimtmetyje raidos nagrinėjimas (p. 523–526) ir kt. faktai liudija, kad tyrimo chronologines ribas buvo tikslinga išplėsti.

V. Bartusevičius analizuoja ne tik lietuvių srautus į Vakarus Antrojo pasaulinio karo metais, bet ir atvirkštinį procesą – lietuvių sugrįžimą į sovietinę Lietuvą (p. 62–82). Apibendrintų duomenų ar detalesnių tyrimų apie tokį procesą Lietuvos istoriografijoje nėra, neskaičiuojant kelių straipsnių, paminėtų studijoje. Tokius tyrimus sunkina istorinės medžiagos išsiskaidymas po įvairius archyvus ar bibliotekas bei jos trūkumas, išlikusių duomenų prieštaravimas. Atkreiptinas dėmesys į faktą, kad dėl geresnės ekonominės-socialinės padėties Lietuvoje čia noriai įsikurdavo kitų sovietinių respublikų gyventojai, grįžę iš Vakarų. Dokumentuose jie figūravo kaip repatriantai, tokiu būdu didindami iš Vakarų į Lietuvą grąžintų asmenų skaičių.

Reaguojant į lietuvių autorių darbuose keliamą prielaidą dėl tikslingo migracinio proceso iš kitų SSSR vietų į Lietuvą skatinimo pokario metais, Lietuvos archyvuose neteko rasti kokių nors duomenų, kad SSSR valdžia vykdė specialių iš Vakarų grįžusių kitų sovietinių respublikų gyventojų apgyvendinimo Lietuvoje akciją, siekiant politinių tikslų, pvz., sovietizacijai lengvinti. Atsižvelgiant į to meto SSSR vidinius procesus, tokio srauto neturėtų būti, nes Rusijai ar Baltarusijai, taip pat ir kitoms sovietinėms respublikoms reikėjo spręsti Antrojo pasaulinio karo metų nulemtas demografines problemas, t. y. ieškoti darbo rankų savo ūkiui atstatyti. Todėl migraciniai srautai buvo nukreipti į tas respublikas.

⁹G. Žūsinas, *Lietuvių gyvenimas ir veikla Kempteno DP stovykloje 1945–1949 m. Magistro darbas*, Kaunas, 2011.

Bendras pastebėjimas dėl statistinių duomenų. Ne vienam tyrinėtojų statistinių duomenų prieštaravimas, trūkumas kelia tam tikrų problemų. Su jomis, matyt, susidūrė ir V. Bartusevičius. Tačiau pasirodantys nauji istoriniai tyrimai, kurie vienaip ar kitaip siejasi su autoriaus nagrinėjama problematika (pvz., lietuvių savisaugos (policijos) batalionai ar Lietuvos vietinė rinktinė, nacių priverstinai perkeltų Lietuvos gyventojų kiekybinė išraiška)¹⁰ pateikia naujų duomenų, taip pat patikslina ir paaiškina statistinius duomenis. Pvz., lietuvių savisaugos batalionuose tarnavo apie 12 tūkst. asmenų; autoriaus nurodytas į Vokietiją darbams atvežtų asmenų (75 tūkst.) skaičius (p. 30) apėmė ne tik lietuvius, bet ir lenkus, vokiečių į Lietuvą karo metais atvežtus rusus ir kitų tautybių žmones. Nustačius tų etninių grupių atstovų proporcijas, būtų patikslintas bendras Antrojo pasaulinio karo metais Vokietijoje atsidūrusių lietuvių skaičius.

Apibendrinant galima konstatuoti, kad autoriui pavyko pasiekti tikslą ir pateikti faktografiškai subalansuotą, emociškai neutralų, šaltiniais pagrįstą lietuvių gyvenimo DP stovyklose Vokietijoje vaizdą. Manytina, kad dr. V. Bartusevičiaus monografija taps viena iš svarbių pozicijų tiriant lietuvių išsivijios problematiką ir gilinantis į dar netyrinėtus jos aspektus.

Vitalija Stravinskienė

¹⁰ *Lietuva Antrajame pasauliniame kare*, sud. A. Anušauskas, Č. Laurinavičius, Vilnius, 2007; *A. R u k - š ė n a s, Kauno tautinio darbo apsaugos, 2-ojo Pagalbinės policijos tarnybos batalionų karių kolektyvinė biografija*. Disertacija, Vilnius, 2013; *Epochas jungiantis nacionalizmas: tautos (de)konstravimas tarpukario, sovietmečio ir posovietmečio Lietuvoje*, sud. Č. Laurinavičius, Vilnius, 2013; *Lietuvos rusai XX–XXI a. pradžioje: istorija, tapatybė, atmintis*, sud. P. Lavrinec ir kt., Vilnius, 2013.